

ФЕВРУАРИ 2022 ГОДИНА

ОТПОРЕН БАЛКАН

РОДОТ И ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ

ФАТЈОНА МЕЈДИНИ И КРИСТИНА АМЕРХАУЗЕР

ОТПОРЕН БАЛКАН

Овој бриф е составен дел од серијата на публикации на Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал (GI-TOC) насловена како „Резилиент Балканс () Resilient Balkans)“, кој разработува теми од заеднички интерес на граѓанските организации (ГО) во Западен Балкан кои се занимаваат со прашања поврзани со организираниот криминал.

Овој кус серијал се фокусира на прашања поврзани со родот и организиран криминал и анализира како граѓанските организации ги земаат в предвид родовите аспекти во нивната работа.

Овој извештај е резултат на Опсерваторијата за недозволени економии на (GI-TOC) во Југоисточна Европа и Фондот за отпорност на (GI-TOC). Извештајот се заснова на податоци, информации и анализи собрани и споделени од страна на актерите од граѓанското општество со седишта во регионот на Западен Балкан. Конкретно, би сакале да му се благодариме на Волтер Кемп за неговата поддршка и насоки, како и на (GI-TOC) и на грантистите од Фондот за отпорност со седиште во регионот за нивната искрен и конструктивен ангажман во текот на целиот процес. Исто така, им даваме признание на храбрата и посветена работа на жените кои ги предводат граѓанските организации кои се занимаваат со организиран криминал и корупцијата во Западен Балкан.

Оваа публикација е произведена со финансиска поддршка на Германското Министерство за надворешни работи. Неговата содржина е единствена одговорност на (GI-TOC) и таа не мора да ги одрази ставовите на Владата на Германија.

© 2022 Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал.
Сите права се задржани. Ниту еден дел од оваа публикација не смее да се репродуцира или пренесува во која било форма или со какви било средства без писмена дозвола од Глобалната иницијатива.

Cover: © Armend Nimani/AFP via Getty Images; Tingey Injury Law Firm via Unsplash

Ве молиме вашите прашања насочете ги кон:
The Global Initiative Against Transnational Organized Crime
Avenue de France 23
Geneva, CH-1202
Switzerland
www.globalinitiative.net

СОДРЖИНА

РЕЗИМЕ И ПРЕПОРАКИ	2
ВОВЕД: УЛОГАТА НА ЖЕНАТА ВО ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ	4
РОДОТ И ДВИГАТЕЛИТЕ И ОВОЗМОЖУВАЧИТЕ НА ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ	7
РОДОВО ЧУВСТВТЕЛНИ ПРИСТАПИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН	12
УЛОГАТА НА ЖЕНАТА ВО ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	16
НАПРЕДУВАЊЕ	20
ЗАБЕЛЕШКИ	21

ГИ-ТОЦ организираше „дијалози за отпорност“ во престолнините на земјите од Западен Балкан во 2021 година. Дискусиите се фокусираа на родот и на организираниот криминал

РЕЗИМЕ И ПРЕПОРАКИ

Во декември 2020 година, Глобалната иницијатива против транснационалниот организиран криминал (ГИ-ТОК) повика околу 50 претставници од граѓанското општество на дводневен онлајн настан, за да дискутираат и размислуваат за актуелните предизвици и можности за невладините организации, медиумите и академската заедница чија работа е поврзана со прашања со организираниот криминал и корупцијата.¹ Една од темите на дискусијата беше „половата припадност и организираниот криминал“. Иако, учесниците на самиот почеток беа скептични и генерално имаше малку знаење за влијанието на родот врз организираниот криминал, дискусијата беше плодна и учесниците ја оценија и искористија можноста да разменат искуства околу истражувачките методологии и добрите практики во работата. Некои од нив побараа во иднина се обрне повеќе внимание и да се дадат повеќе информации на оваа тема.

Ова сижe е продолжение на извештајот *Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан*, и дискусијата што започна на состанокот во декември 2020 г. Тоа, исто така, ја отсликува зголемената свест на Опсерваторијата на нелегални економии во Југоисточна Европа (ЈИЕ-Опс) за примена на родовата перспектива на организираниот криминал во својата работа. Користејќи примери и студии на случај од регионот, овој краток преглед дава перспектива за тоа како граѓанското општество гледа врз половата припадност на организираниот криминал. – Авторите и истражувачите го препознаваат полот како небинарен и сфаќаат дека членовите на половите и сексуалните малцинства може да се соочат со организиран криминал – и различно да реагираат на него. Ова сижe се потпира на полу-структурирани интервјуа, дискусии во фокус групи и информации собрани преку „онлајн“

прашалник кој го одговорија добитниците на грантовите од Фондот за отпорност на ГИ-ТОК на Западен Балкан во ноември 2021 година. Исто така, истражувањето во себе вклучува секундарни извори, но и официјални владини податоци. Истражувачкиот тим обезбеди квалитативна анализа врз основа на собраните информации, од своето искуство во регионот, но и од мрежата на контакти на организацијата.

Подолу се дадени препораки за напредок на граѓанското:

- Постои потреба да се посвети поголемо внимание на улогата на полот во организираниот криминал, да се разгледуваат родовите перспективи и нивното влијание врз организираниот криминал при програмирање на активностите во Западен Балкан. Во овој контекст се нотира дека постои и потреба да се посвети поголемо внимание на улогата на традиционалната родова парадигма во Западен Балкан и нејзиното влијание врз организираниот криминал.
- Родово чувствителните перспективи во Западен Балкан не треба да се фокусираат единствено врз жените. Една родова перспектива треба во себе да ја вклучува чувствителноста на движечките процеси заедно со улогата и влијанието на организираниот криминал во различните групи, вклучувајќи ги и половите и родовите малцинства, како и моќта помеѓу родовите групи.
- Граѓанското општество треба да работи со позитивни модели на улоги во уметноста, спортот, бизнисот и заедницата, како и со влијателни лица за да создаде алтернативи за негативните модели и наративи кои го величаат насилството, организираниот криминал и токсичниот маскулинитет.
- Граѓанското општество треба да биде креативно во користењето алатки како што се социјалните медиуми каде треба да се промовира потребата од зголемување на родова свест, вклучително и подобро разбирање на родово определените двигатели, улогата и влијанието на организираниот криминал врз мажите, жените и половите и родовите малцинства.
- Потребно е граѓанските организации низ целиот регион да работат заедно на размена на експертиза и подигнување на свеста за добрите практики. Постојните упатства и публикации, како што е извештајот на ГИ-ТОК, Преиспитување на отпорноста, може да се преведат на локални јазици и дополнително да се промовираат.²
- Друг начин за подобрување на вмрежувањето и размената на идеи е преку создавање коалиција на организации во медиумите, академската заедница, приватниот сектор и невладините организации што ги предводат жени.
- Граѓанското општество треба да работи со донаторите за да направат родовиот фокус да не биде само „критериум за предлог-проектите“, туку да биде основа за подигнување на свеста за локалните потреби и нивно претворање во применливи точки.
- Донаторите треба да ги поттикнат ентитетите на граѓанското општество во Западен Балкан за тие да го зголемат својот капацитет да ги вметнат темите поврзани со полови прашања во својата работа, така што ќе овозможат да се одржуваат средби и полемики на оваа тема и ќе се промовираат вредности за полово чувствителни истражувања.

Родот игра клучна улога во зајакнувањето на заедницата отпорност на организираниот криминал. Во Западен Балкан, жените се во првите редови на иницијативите на граѓанското општество.

ВОВЕД: УЛОГАТА НА ЖЕНАТА ВО ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ

Организирианиот криминал во Западен Балкан обично се смета за „машки свет“, а во истражувањето за организирианиот криминал доминира фокусот на мажите како примарни актери со криминално однесување. Спроведени се неколку испитувања за улогата на жените во организирианиот криминал, а повеќето од нив заклучија дека жените речиси секогаш играат споредна улога на мажите и, до одреден степен, им недостасува дејствување или, пак, несвесно стануваат агенти, во смисла дека можеби играат некоја улога поради тоа што се измамани за да му помогнат на своето семејство, немаат избор или не знаеле што прават.³

Меѓутоа, перцепирањето на улогата на жената во организирианиот криминал на овој начин е и ограничувачко и измамничко. Тоа, исто така, значително ја поткопува не само нивната активна улога во криминалните мрежи како сторители, туку и како дел од заедниците во кои нивното делување може да биде позитивна сила за промени и отпорност. Овој ограничен фокус доведе до значителен јаз во разбирањето на улогата што ја играат жените како криминални актери, влијанието што ова го има врз динамиката на организирианиот криминал и импликациите на политиката и одговорите на органите за спроведување на законот.

Во Западен Балкан, дискусиите за тоа зошто луѓето им се придружуваат на организираниите криминални групи обично се фокусираат на младите мажи и на тоа како комбинацијата на токсичен маскулинитет, општествен притисок и тоа што ги примамува начинот на живот „за брзо збогатување“ што ги привлекува младите мажи кои се мачат да најдат можности за работа во формалниот сектор.⁴ Меѓутоа, потребни се повеќе истражувања за двигателите на организираниот криминал, вклучително и за улогата на жените како криминални актери во рамки на криминалните пазари, како и за односот на моќ помеѓу родовите.

Полот е клучна детерминанта на криминалитетот, понекогаш е ставен над социо-економскиот, образовниот или работниот статус на една личност.⁵ Полот, исто така, игра клучна улога во определувањето на жртвите на организираниот криминал: речиси секое лице тргувано заради комерцијална сексуална работа од или кон Западен Балкан е жена,⁶ додека речиси сите убиени лица како последица од црногорската нарко-војна се мажи.⁷ Затоа вклучувањето на половите перспективи во истражувањето и дискурсот за прашањата поврзани со организираниот криминал и корупцијата во Западен Балкан, дополнително придонесуваат да се поттикне поддршка на жртвите на организираниот криминал.

Овој краток преглед покажува и дека полот игра клучна улога во јакнење на отпорноста на заедницата кон организираниот криминал. Ширум Западен Балкан, на чело на водечките граѓански организации кои се справуваат со ранливостите поврзани со организираниот криминал и корупција се наоѓаат жени. Вклучувањето на нивните перспективи во одговорите на заедницата е важно за понатамошно откривање на феноменот и зајакнување на отпорноста.

Слики што ја глорифицираат токсичната машкост и насилство се премногу чести меѓу младите од Западен Балкан. Фото: Твитер

РОДОВА ПЕРСПЕКТИВА

Во изминатата деценија, значително се зголемија повиците да се примени полово заснован аспект за развој низ светот.⁸ Оваа тема полека добива внимание и во Западен Балкан. Меѓутоа, во областа на организираниот криминал, размислувањето и дебатата на медиумите, академската заедница и невладините организации за овој пристап остануваат многу ограничени. Ова не важи само за полот, како тема што ја покриваат граѓанските организации, туку и кога станува збор за степенот на половата свест кај ГО и начинот на кој тие ги планираат своите активности.

Авторите и истражувачите го препознаваат полот како небинарен и разбираат дека членовите на половите и сексуалните малцинства, исто така, може на различен начин да го доживеат и да одговорат на организираниот криминал. Сепак, со оглед дека темата е нова, претставниците на граѓанското општество обично се осврнуваат на разликите помеѓу мажите и жените кога разговараат за родовите прашања, при што помалку се фокусираат на половите и родовите малцинства. Всушност, изразот „пол“ во овој контекст и натаму е користен едноставно како синоним за зголемен фокус на жените.

Заземањето на „полова перспектива“ вклучува согледување на следниве аспекти:

- Полови двигатели на организираниот криминал, вклучувајќи ја маргинализацијата на жените и нормите околу маскулинитетот, како и ранливоста на жените, мажите и половите и родовите малцинства.
- Улогата на жените, мажите и половите и родовите малцинства, вклучувајќи ги патиштата кон организираниот криминал.
- Родовото влијание врз организираниот криминал, вклучително и врз жртвите на организираниот криминал.
- Вклучување на жените, мажите и половите и родовите малцинства во граѓанското општество, владините и медиумските агенции кои работат на борба против организираниот криминал, вклучувајќи ги и родовите ризици со кои се соочуваат во својата работа.
- Влезни точки за решавање на родовите двигатели, улогите и влијанијата на организираниот криминал, вклучувајќи кампањи за подигнување на свеста, промовирање на законодавните реформи и улогите на жените во ГО.⁹

Граѓанска организација на Северно
Косово работи со младите за да се
подигне свеста за трговијата со луѓе.¹⁰
© Community Building Mitrovica

РОДОТ И ДВИГАТЕЛИТЕ И ОВОЗМОЖУВАЧИТЕ НА ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ

Перцепциите за тоа што е организиран криминал и кој се занимава со него се под големо влијание на општествените норми, поп културата и медиумите. Ангажирањето во организираниот криминал има тенденција да ги отсликува родовите улоги и очекувања на општеството.¹¹ Во Западен Балкан, имиџот на организираниот криминал и оние кои се вклучени во него сè уште е обликуван од војната во 1990-тите, како и транзицијата на локалните економии и општества од комунизам во либерална демократија.¹²

Низ регионот, имиџот на организираниот криминал често се поврзува со силни мажевни улоги и насилство. Мажите се сметаат за примарни чинители, бидејќи играат централни улоги во општеството; тие се борци и издржувачи на семејството. Иако организираниот криминал веќе беше присутен во многу делови од регионот пред и за време на војните во Југославија, се чини дека во пост-конфликтната клима, организираниот криминал им понуди на мажите нов пат за одново или повторно да ја потврдат својата машкост.¹³

На Западен Балкан, популарни се филмовите како „Лице со лузна“ – како и музиката што ги модернизира младите „мачо“ мажи кои носат пиштоли и имаат видно материјалистички, машки нормативен начин на живот.¹⁴ Понекогаш се модернизира и културата на дрога. Машките фудбалски хулигани со одреден стил на облекување и однесување, вклучително

и насилство, се исто така дел од токсичните групни идентитети во некои заедници.¹⁵ Дури и младите мажи кои не се криминалци имаат тенденција да го имитираат кодексот на облекување и стилот на гангстерите и да возат слични автомобили.¹⁶ Жените често се прикажуваат како додатоци на силниот маж и се сексуализирани или им се минимизира нивната улога.

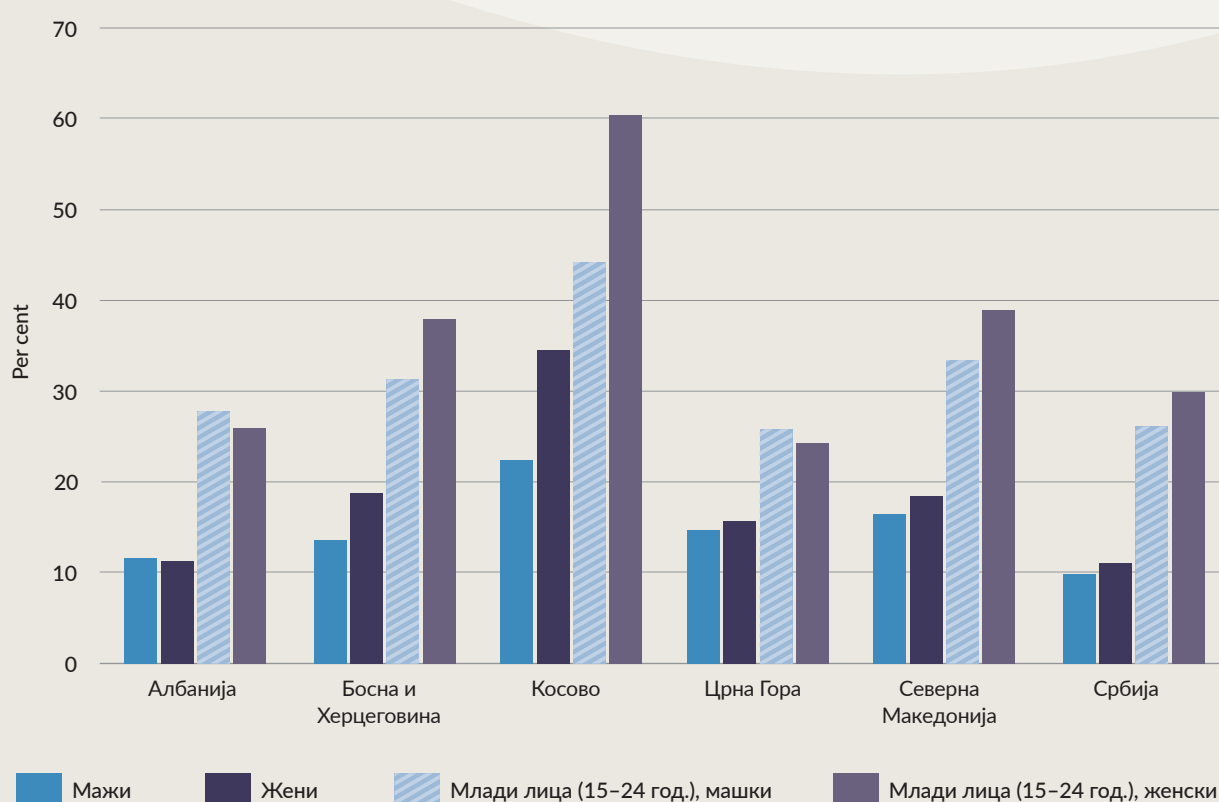
Ваквите перцепции за криминалот се споделуваат и на социјалните мрежи и во музиката. Еден рапер чии стихови се однесуваат на трговијата со канабис и го величи животот со криминал има 1,6 милиони следбеници на Инстаграм. Во Босна и Херцеговина, профилите на неколку познати криминалци или луѓе блиски до криминални групи имаат привлечено над половина милион следбеници.¹⁷

Ваквиот начин на живот понекогаш се чини уште попривлечен со оглед на бавното темпо на економски развој во регионот и недостатокот на можности за работа во формалната економија, особено во помалите градови и села. Како што изјави еден учесник: „На крајот на краиштата, криминалот не бара CV“.¹⁸ Во опкружување во кое легитимните можности за работа и кариера се ограничени, младите мажи, наводно, бараат алтернативи, бавејќи се со криминал за да го задржат својот имиџ на мажественост и за да ја исполнат својата улога на издржувачи.¹⁹ За време на фокус групите организирани во Албанија, младите мажи изјавија дека приклучувањето кон криминална група може да биде привлечно, овозможувајќи им да се чувствуваат моќни, да постигнат одреден статус во заедницата и да стекнат богатство што инаку би им било недостижно. Притисокот да се заработат пари, засилен со претходно наведените слики објавувани социјалните мрежи на оние кои се „успешни“ и соочени со реалноста на ограничените локални можности, служи како поттикнувач за (легална или нелегална) емиграција за да им се овозможи „да успеат“ и да му помогнат на своето семејство. Онаму каде што не е можна легална емиграција, младите ризикуваат и често плаќаат големи суми за да бидат криумчарени.

Интервјуата со жени вклучени во организиран криминал покажаа дека нивните главни мотивирачки фактори за да станат дел од светот на криминалот се и економски.²⁰ Голем број водечки индикатори покажуваат дека жените се соочуваат со уште поголеми економски тешкотии од мажите во Западен Балкан. Невработеноста во регионите особено висока кај младите жени. Во Босна и Херцеговина, само 35 % од жените биле вработени во 2019 година, што е една од најниските

Извршени интервјуа со вклучени жени во организираниот криминал покажаа дека главните фактори за станување дел од криминалниот свет се економски.

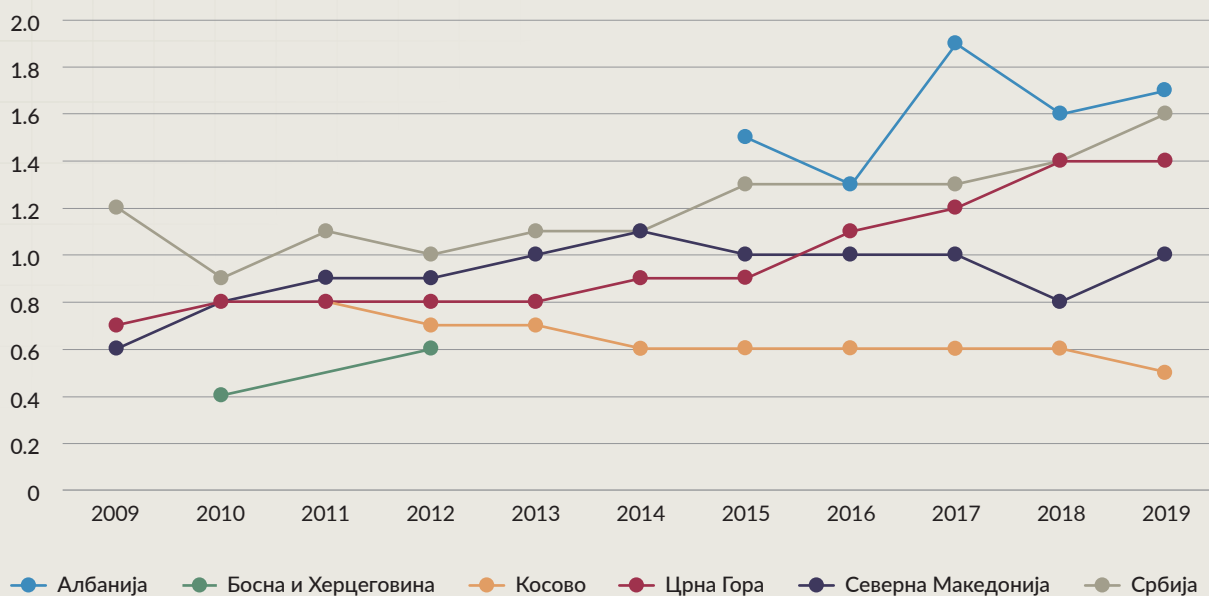
стапки на вработеност во регионот.²¹ Родовиот јаз во платите изнесуваше околу 10,7 % во Албанија во 2020 година,²² 11 % во Црна Гора во 2018 година²³ и помеѓу 11 % и 16 % во Србија во 2020 година.²⁴ Жените кои се занимаваат со одгледување канабис во Албанија изјавија дека работеле 45 дена на сушење, чистење и пакување на канабис кој подоцна ќе биде доставен до Италија. Според една од нив, „тоа беше интензивно, но задоволително искуство. За осум часа работа ни беа платени 2.000 леки [16 евра], а ако работите десет часа, добивате 2.500 леки [19 евра]. Со заработените пари купив облека и учебници за моите деца“.²⁵ Понекогаш, својата инволвираност во производството на канабис ја доживуваа како земјоделска работа, а не како организиран криминал.²⁶

Слика 1 Податоци за невработеност во шесте земји на Западен Балкан, 2019 г.

Извор: Отворени податоци на Светска банка

Општествата во Западен Балкан брзо се менуваат, а ова се гледа и во тоа како се перципира улогата на жената. Еден показател за оваа промена е зголемената стапка на разводи. Особено во главните градови и урбаните средини, жените стануваат сè повеќе охрабрани и заземаат високи позиции во политиката, владините институции и приватниот сектор.²⁷ А, како паралела, улогата и перцепцијата на жените во организираниот криминал, исто така, може да се менуваат, бидејќи како што жените во регионот стануваат сè повеќе охрабрани, така нивната улога во општеството се зголемува. Во суштина, како што жените преземаат поактивни улоги во формалниот сектор, тие преземаат и поактивни, па дури и водечки улоги во криминалната економија.

Слика 2 Стапки на развод во Западен Балкан

Извор: Евростат, Груба стапка на склучување бракови и груба стапка на разводи, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00206/default/table?lang=en>.

Еве еден пример, жените од Западен Балкан беа дел од озлогласените Пинк Пантери, група провалници од Црна Гора, активни низ Европа во раните 2000-ти.²⁸ Постојат и извештаи за жени кои водат организирани криминални групи, на пример групи вклучени во одгледување канабис во Шпанија²⁹ и како регрутери за сексуална работа.³⁰ Всушност, во 2020 година имаше неколку случаи во кои жени од Западен Балкан се обвинети за овозможување и посредување сексуална работа.³¹

Други жени го поддржуваат семејниот криминален бизнис. Се претпоставува и дека се вмешани во перење пари на машките членови на семејството, како што покажува неодамнешната истрага на српското обвинителство за организиран криминал против сопругата на познат српски криминалец.³² Интервјуата, исто така, посочија дека жените се вклучени во криумчарење различни видови недозволени стоки преку границите, особено затоа што тие се помалку подложни на проверки и истраги од полицијата и граничните служби.³³ Во 2019 година, една актерка од Северна Македонија беше уапсена бидејќи во име на својот партнер овозможила криумчарење на 700 килограми кокаин во Шпанија, како и за договарање банкарски трансфери.³⁴

Променливата улога на жените во организираниот криминал може да се забележи и на социјалните мрежи, каде што некои ги објавуваат своите „достигнувања“ и брзото стекнување (незаконски) пари и промовираат слични вредности како и мажите вклучени во бизнисот.

И покрај зголемената вклученост на жените во организираниот криминал, бројот на уапсени жени за вакви кривични дела останува мал – на пример, само 7,2 % од сите луѓе уапсени во Босна и Херцеговина во 2020 година биле жени.³⁵ Помалку од 5 % од затворениците

во шесте земји на Западен Балкан се жени. Од 2012 до 2018 година, само 7 % од сите лица осудени за вмешаност во организирана криминална група во Западен Балкан биле жени.³⁶ Бројот е низок, особено за прекршоци поврзани со трговија со дрога.³⁷ Меѓутоа, пропорционално, се чини дека има поголем процент на жени кои се осудени за други видови сериозен криминал, како што е измамата.³⁸

Иако, се чини дека криминалните дела што ги извршуваат жени се помалку насилни од случаите предводени од мажи, важно е да се има на ум дека родовата перцепција ја обликува не само улогата која ја играа поединците во организираниот криминал, туку и одговорите на органите за спроведување на законот и шаблоните за забрана. Со други зборови, традиционалната перцепција за родот кај службениците за спроведување на законот може да ја прејудицира нивната тенденција да ја занемарат потенцијалната улога на жените престапници. Затоа, можеби ситуацијата е дека затворската популација и официјалната статистика даваат искривена слика за реалниот криминален пејзаж на Западен Балкан.

Вреди и да се напомене дека, и покрај повеќестраната улога која жените ја имаат во организираниот криминал ширум регионот, интервјуираните претставници на граѓанското општество не ја припишаа одговорноста на жените вклучени во организираниот криминал, што ја отсликува традиционалната перцепција на улогата на жената во општеството.

Слика 3 Затворска популација според пол во Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Србија (2020 г.), Косово³⁹ (2021 г.), во проценти.

Извори: Податоци обезбедени од Министерството за правда на Босна и Херцеговина, Marcelo F. Aebi и Mélanie M. Tiago, *Prison populations, Space I* – 2020, Совет на Европа, 15 декември 2020 г., https://wp.unil.ch/space/files/2021/04/210330_FinalReport_SPACE_I_2020.pdf; *A e dini sa meshkuj e sa femra në Kosovë aktualisht ndodhen nëpër burgje?*, Syri, 11 мај 2021 г., https://www.syri.net/syri_kosova/lajme/249905/a-e-dini-sa-meshkuj-e-sa-femra-ne-kosove-aktualisht-ndodhen-neper-burgje/; *Ženski zatvori u BiH imaju problema s kapacitetom*, Vijesti, 11 ноември 2019 г., <https://www.bljesak.info/vijesti/flash/zenski-zatvori-u-bih-imaju-problema-s-kapacitetom/291600>.

Неостарт, е граѓанска организација со седиште во Белград, Србија, таа работи на изградба на женска пост-затворска реинтеграциска програма.
© Neostart

РОДОВО ЧУВСТВИТЕЛНИ ПРИСТАПИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

Како што покажа претходното поглавје, мажите и жените на различен начин се погодени и реагираат на организираниот криминал.⁴⁰ Ова го потврдија и претставниците на граѓанското општество кои беа интервјуирани за овој извештај.⁴¹

Меѓутоа, досега имаше мал фокус на тоа како граѓанското општество ја зема предвид родовата припадност при обликување на своите одговори на организираниот криминал.⁴² Подоброто разбирање на родовите аспекти на отпорност на организираниот криминал би ја подобрило ефективната на поддршката што им се обезбедува на организациите во заедницата. Неуспехот да се земат предвид родовите прашања при програмирањето на отпорноста на заедницата може да ги изложи жените на поголеми ризици и ранливости и да ги продолжи или влоши нееднаквостите.⁴³

Интересно е што, иако повеќето од испитаниците на прашалникот (види погоре во Резиме) истакнуваат дека нивниот пристап е полово свесен, па дури и родово чувствителен, тоа не секогаш се одразува во изјавите за мисијата на нивните организации ниту, пак, е вклучено во нивните предлог проекти за нови активности.⁴⁴ Одговорите на некои претставници на

граѓанското општество ги одразува традиционалните перцепции за жената во општеството, при што еден од испитаниците дури изјави дека тие само го „спомнуваат полот поради барањата на донаторите“.⁴⁵ Други тврдеа дека со оглед на нивната „работа со жени, не е неопходно да се има родово сензитивен пристап“.⁴⁶ Ова сугерира дека дури и меѓу активистите на граѓанското општество во Западен Балкан, родот сè уште често се смета за политички коректно прашање што треба да се вклучи само за да се задоволат донаторите, а не како нешто што е навистина потребно за решавање на реалните проблеми, вклучувајќи и сексистичко однесување.

Сепак, иако многу активисти на организации формално не вклучуваат референци за родот во своите активности и имаат мало искуство во изготвување проекти кои се однесуваат на родовата рамноправност, многумина ги применуваат овие принципи на практично ниво. Повеќето организации кои се занимаваат со млади имаат различни проектни активности за млади мажи и жени, а исто така обезбедуваат иницијативи кои се обидуваат да спојат различни општествени групи на иста маса. На пример, теквондо клубот Vllaznia во Скадар, Албанија, активно бара учество на млади жени на нивните часови по боречки вештини, и како студенти и како тренери.⁴⁷ Клуб Маса во Мостар, Босна и Херцеговина, организира фокус групи на тема хулиганство во кои редовно учествуваат млади мажи и жени. Иако хулиганството е само по себе „машка“ тема (ниту една жена не е официјално регистрирана како хулиган во областа на Мостар), открија дека здружувањето на двете групи на заедничка дискусија го зголемува разбирањето на феноменот и генерира нови идеи за можни чекори напред.⁴⁸

Идејата за зближување на мажите и жените е особено важна. Како што изјави еден учесник на фокус група: „во многу рурални и приградски области, животот на младите мажи и жени оди паралелно. Тие имаат малку можности да се сретнат по училиште, со оглед на недостатокот на друштвени активности“.⁴⁹ Друг испитаник од фокус група истакна дека: „мажите одат во бар или во кладилница или, пак, се возат низ градот; жените често посетуваат приватни курсеви или одат на гости една кај друга. Има многу малку можности за интеракција“.⁵⁰ За време на фокус група организирана во Албанија во ноември 2020 година, младите мажи дури одбија да се приклучат на дискусијата каде што беа присутни жени бидејќи тие не учествуваат во „женски активности“.

Во некои случаи, граѓанските организации работат и на стереотипи за да изградат мостови и за да се вклучат сополовите разлики. На пример, една невладина организација која работи со младите на спречување на употребата и дистрибуцијата на дрога во руралните области во Северна Македонија, извести дека тие користат теми како што е модата за да ги мотивираат девојчињата да се приклучат на нивните активности, додека со спортот го привлекуваат учеството на момчињата. Соработката со peer-to-peer програми е особено корисна, бидејќи младите луѓе може да се поврзат со споделените искуства од нивни врсници (за разлика од наставници или возрасни). На овој начин, граѓанските организации се во можност понекогаш да се занимаваат со случаите до кои „тешко се допира“. Peer-to-peer активностите овозможуваат и „претворање на сувопарните информации во корисно знаење“.⁵¹

РОДОВО ЧУВСТВИТЕЛНА ПОСТЗАТВОРСКА РЕИНТЕГРАЦИЈА ВО СРБИЈА

Добар пример за создавање родово чувствителни одговори на организираниот криминал доаѓа од Србија, каде ГО работи на спречување на криминалот и има за цел да ја намали ранливоста на рецидивизам преку поддршка на поранешните престапници во нивните напори за реинтеграција. Досега, Неостарт, со седиште во Белград, најмногу работеше со мажи, индивидуално и во група, бидејќи претходните обиди да се поттикнат жените да се вклучат во нивната програма беа неуспешни. Иако жените покажуваа првичен интерес за нивните активности (во моментот во Србија се затворени околу 220 жени), тие честопати ја напуштаа програмата.

Збунети од реакцијата, Неостарт започнаа да ги истражуваат можните причини и открија дека жените кои се пуштени од затвор или поправни установи имаат поинакви потреби од оние на мажите. Како што објасни еден член на Неостарт, „жените ретко доаѓаат заради основни потреби, како што се храна, пари или засолниште, бидејќи на еден или друг начин доаѓаат до пари и се обезбедени. Но тие имаат поинакви потреби – и им е потребна поддршка за да се вработат.“⁵² Се чини дека жените пуштени од затвор помалку се борат со зависност од дрога отколку мажите. Врз основа на овие сознанија, НЕОСТАРТ презеде нов пристап преку програма која во целост ја водат жени и којашто е наменета за жени, вклучувајќи поддршка од психолог којшто осмисли специјализирани сесии фокусирани на експресивна уметност и цврста врска со семејството на поранешните осуденици.⁵³

Една главна грижа за граѓанското општество е работата со жени кои се жртви на организиран криминал, а особено жртви на трговија со луѓе. Огромна грижа останува насилството врз жената. Во 2019 г. во Србија над 60 % од жртвите на злоупотреба и тортура биле жени.⁵⁴ Во 2020 г., 86 % од сите жртви на сексуални кривични дела во Албанија биле жени,⁵⁵ додека пак, во Босна и Херцеговина секоја трета жена е пријавена како жртва на насилство.⁵⁶ Една студија за мапирање на граѓанските организации во Западен Балкан покажува дека постојат невладини организации кои посебно обезбедуваат помош на жените (и нивните деца) кои страдаат како резултат на машко насилство или кои се жртви на трговија со луѓе. Многу од нив организираат советувањашта и обезбедуваат засолништа за жени, додека други нудат телефонски линии за помош и советување за мажи.⁵⁷

Еден од клучните предизвици за граѓанското општество во Западен Балкан, идентификуван во извештајот „Посилни заедно: јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан“ беше постојано спомнуван во дискусиите на чинителите од граѓанското општество околу преземањето родово чувствителен пристап кон организираниот криминал – имено, распространетиот недостаток на финансирање за невладините организации. Многу испитаници изјавија дека иако родовата компонента во нивната работа честопати е услов на донаторот, сепак, во практика тие ја немаат привилегијата да се фокусираат на родовата чувствителност, бидејќи од нив се бара да се пријават за различни видови проекти, често следејќи ги трендовите во меѓународната заедница, а не на локалните потреби. Група млади луѓе од Мостар објаснија дека „денес, граѓанските организации се принудени да аплицираат на повици за финансирање само за да преживеат. Но нема фокус на спречувањето криминал и родот. Доколку има можност да се разгледаат родово заснованите потреби, нашата организација би можела да создаде приспособени иницијативи.“⁵⁸ Друг предизвик е недостатокот на упатства за родот и организираниот криминал, особено на Балканските говорни подрачја, како и фактот дека капацитетот на граѓанското општество да понуди специјализирани активности за различни групи на корисници е ограничен. Многу организации, особено во помалите заедници, имаат само со мал број вработени. Амбициозните млади луѓе често заминуваат да работат во поголемите градови, со надеж за постабилни можности за вработување.

Невладина организација во Белград започна специјална програма за реинтеграција за жените поранешни затворенички предводена целосно од жените. © Officer Bimbleberry via Wikipedia

Граѓански активист разговара организирано
трендови на криминал кај ризичните
млади во Албанија. © Vlora Youth Center

УЛОГАТА НА ЖЕНАТА ВО ГРАЃАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Разбирањето на двигателите на организираниот криминал помага да се отпакуваат различните компоненти и им овозможува на заедниците кои се најпогодени од организираниот криминал соодветно да реагираат и да изградат отпорност. Додека ангажманот во организираниот криминал често се припишува на социјалниот притисок и очекувањата засновани на традиционалните родови улоги, претходното поглавје покажа дека родот е подеднакво важна компонента во одговорите на граѓанското општество кои се однесуваат на ранливоста на организираниот криминал. Родот, исто така, игра важна улога во раководството на ГО.

Жените се во првите редови на многу ГО во Западен Балкан (како и во другите делови на светот); тие се агенти на промени и извори на отпорност во справувањето со ранливостите поврзани со организираниот криминал и корупцијата. Како што е прикажано на Слика 4, тие работат со деца и млади за да ја подигнат свеста за ризиците од организираниот криминал, како и со корисници на дрога или жртви на трговија со луѓе. Тие известуваат и од првите редови за актуелните трендови во дистрибуцијата и употребата на дрога. Иако податоците за тоа кој работи за ГО се ограничени, бидејќи националните регистри и бази на податоци се застарени и не обезбедуваат точни информации за профилите на персоналот, соодносот меѓу жените и мажите кои работат во граѓанското општество е приближно 55:45.⁵⁹

ЖЕНИТЕ ВО ПРВИТЕ РЕДОВИ НА ОТПОРНОСТА ВО ЗАПАДНИОТ БАЛКАН

Во Косово, граѓанските организации што ги предводат жени се борат за да поттикнат да се пријавува корупцијата, како и да ги поттикнат заедниците да истапуваат.

АЛБАНИЈА

Во Албанија, жените ги водат младинските центри за да ја подигнат свеста за ранливостите поврзани со одгледување канабис и други видови алтернативно вработување за младите под ризик.

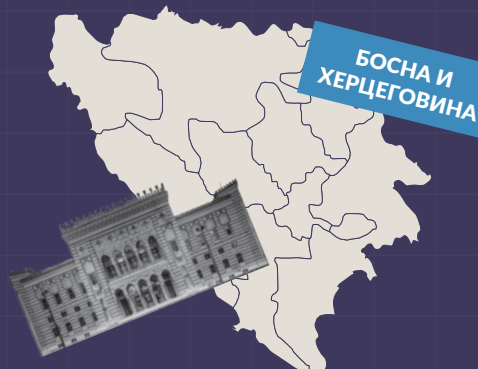
Во Црна Гора, Фондот за отпорност поддржува новинарска организација предводена од жени што работи на откривање на улогата на жената во организиранiot криминал во земјата.

Во Црна Гора, жените се во првите редови при помагање на децата кои употребуваат дрога.

Во Босна, жените работат со деца за да се избораат против малолетната деликвенција и хулиганизам.

Сите интервјуирани претставници на граѓанското општество се согласија дека постои широко прифаќање и уважување на жените во граѓанското општество. Навистина, иако општеството на Западен Балкан често се смета за ориентирано кон мажите или патријархално, честопати жените се тие што храбро ги водат иницијативите за јакнење на отпорноста во своите заедници, вклучително и борбата против организираниот криминал и корупцијата.

Меѓутоа, жените во граѓанското општество се соочуваат со специфични предизвици, вклучувајќи и недостаток на стручност за прашања поврзани со криминал и корупција, како и со безбедносни прашања. Претставник на граѓанското општество од Косово тврди дека понекогаш жените не сакаат да преземат предизвикувачки теми како организираниот криминал и корупцијата, освен ако фокусот не е конкретно на родот.⁶⁰ Традиционалната перцепција е дека од жените не се очекува да водат општествени движења или да промовираат економски развој. Овие ограничувања се особено тешки за управување на места каде што просторот за граѓанското општество се намалува, или каде што владите користат невладини организации организирани од владата (ВОНВО) за да ги унапредат своите интереси, нарушувајќи ја довербата во заедницата и независното граѓанско општество.

ЖЕНИТЕ ВО ПРВИТЕ РЕДОВИ ПРИ ИСТРАЖУВАЊАТА ЗА ОРГАНИЗИРАНИОТ КРИМИНАЛ

Во Западен Балкан, помалку жени отколку мажи се пријавени како истражувачки новинари, но тие играат клучна улога во обелоденувањето на организираниот криминал и изразувањето на грижите во своите заедници. Две храбри жени во првите редови за подигнување на јавната свест се Татјана Лазаревиќ, главен уредник во KosSev од Митровица, Косово и Бранкица Станковиќ, уредничка на документарната програма „Инсајдер“ на ТВ станицата B92 во Србија. Има многу други низ регионот кои ги следат и истражуваат организираниот криминал и корупцијата во нивните заедници.

Иако имаше само неколку случаи во кои ГО беа директно загрозувани од организиран криминал, ситуацијата е поинаква за многу новинари. Имаше закани и за Лазаревиќ и Станковиќ; всушност, Бранкица Станковиќ живее под полициска заштита повеќе од пет години, по континуираните закани од атентатори и криминални мрежи базирани на хулигански движења.⁶¹ Во април 2020 година, Лазаревиќ беше накратко уапсена откако наводно го прекршила полицискиот час за време на пандемијата на КОВИД-19, а сега се соочува со кривична пријава.⁶² И заканите испратени преку социјалните медиуми и лажните вести предизвикаа загриженост, особено за оние кои работат на прашања поврзани со корупцијата и криминалот во животната средина.⁶³

И покрај овие предизвици, постојат и можности за жените во граѓанското општество. Жените се сметаат за особено иновативни во градењето здрави односи и доверба со институциите и органите за спроведување на законот и застапувањето за поширока улога на граѓанското општество во заедницата. Тие се клучни за промовирање на улогата на образованието, зајакнувањето на младите и родовата еднаквост во намалувањето на ранливоста на организираниот криминал.

Жените, особено оние кои ги водат младинските центри, честопати се сметани за примери за заедницата. „Идеите и енергијата на младите луѓе во Валона се мојот секојдневен извор на инспирација“, изјави Алекта Ламани, водач на младински центар во Валона, Албанија, кој работи на тоа да понуди алтернативни патишта за локалната младина. Таа тврди дека иако е важно да се имплементираат проекти и да се одржи организацијата во функција, од витално значење е „да се запомни дека можеме да ги промениме животите на младите луѓе“. ⁶⁴ Ламани е само еден случај од бројните примери низ Западен Балкан кои заслужуваат признание, бидејќи се клучни за мотивирање и поттикнување на младите луѓе да учествуваат и да бидат активни во своите заедници.

Меѓутоа, додека анализираме како да се искористат улогите на жените за да се намали ранливоста на организираниот криминал и да се поттикнат луѓето во нивните заедници, исто така е важно да се разгледа дали сегашните рамки за отпорност дополнително ги зацврстуваат постојните нееднаквости и го зголемуваат товарот на жените. Со други зборови, треба да ја избегнеме опасноста од преголем притисок врз граѓанските организации да се избораат со организираниот криминал, а со тоа да ги зголемиме ризиците за храбрите жени кои се обидуваат да ја направат вистинската работа во своите заедници. Наместо тоа, локалните и националните влади на Западен Балкан треба да допрат до ГО кои ги водат жени, како партнери и сојузници во борбата против организираниот криминал и корупцијата. Истовремено, донаторите треба да ја поддржат и да ја зајакнат нивната важна работа која толку многу придонесува за градење отпорност во загрозените заедници.

**Жените се на
првите редови на
многу граѓански
организации во
Западен Балкан**

Учесници на настан во заедницата одржан за да се дискутира за употребата на дрога во Штип, Северна Македонија.

© Double Hope

НАПРЕДУВАЊЕ

Улогата на полот во организираниот криминал е важна, но не е доволно сфатена. Затоа, како што покажа ова истражување, важно е подобро да се разберат двигателите и овозможувачите на организиран криминал, како и да се подобрат одговорите на граѓанското општество кон феноменот.

За да напредуваме, важно е да се препознае повеќеслојната улога на жените и во борбата против и во извршувањето на организираниот криминал, и да се признае дека некои жени не се пасивни минувачи во активностите на организираниот криминал, туку играат централни улоги како агенти во активностите на организираниот криминал. Понатаму, од витално значење е да се разберат и да се спротивстават на негативните модели кои ги привлекуваат младите луѓе, и мажи и жени, кон организираниот криминал. Таквиот пристап треба да помогне да се намалат ризиците за жените и како потенцијални жртви и како сторители на организиран криминал и да се решат опасностите од токсичната мажественост на начин што може да помогне да се намали ранливоста на организираниот криминал. Полово фокусираниот пристап би ги охрабрил жените лидери на граѓанското општество кои често се на чело на борбата против организираниот криминал и корупцијата во заедницата.

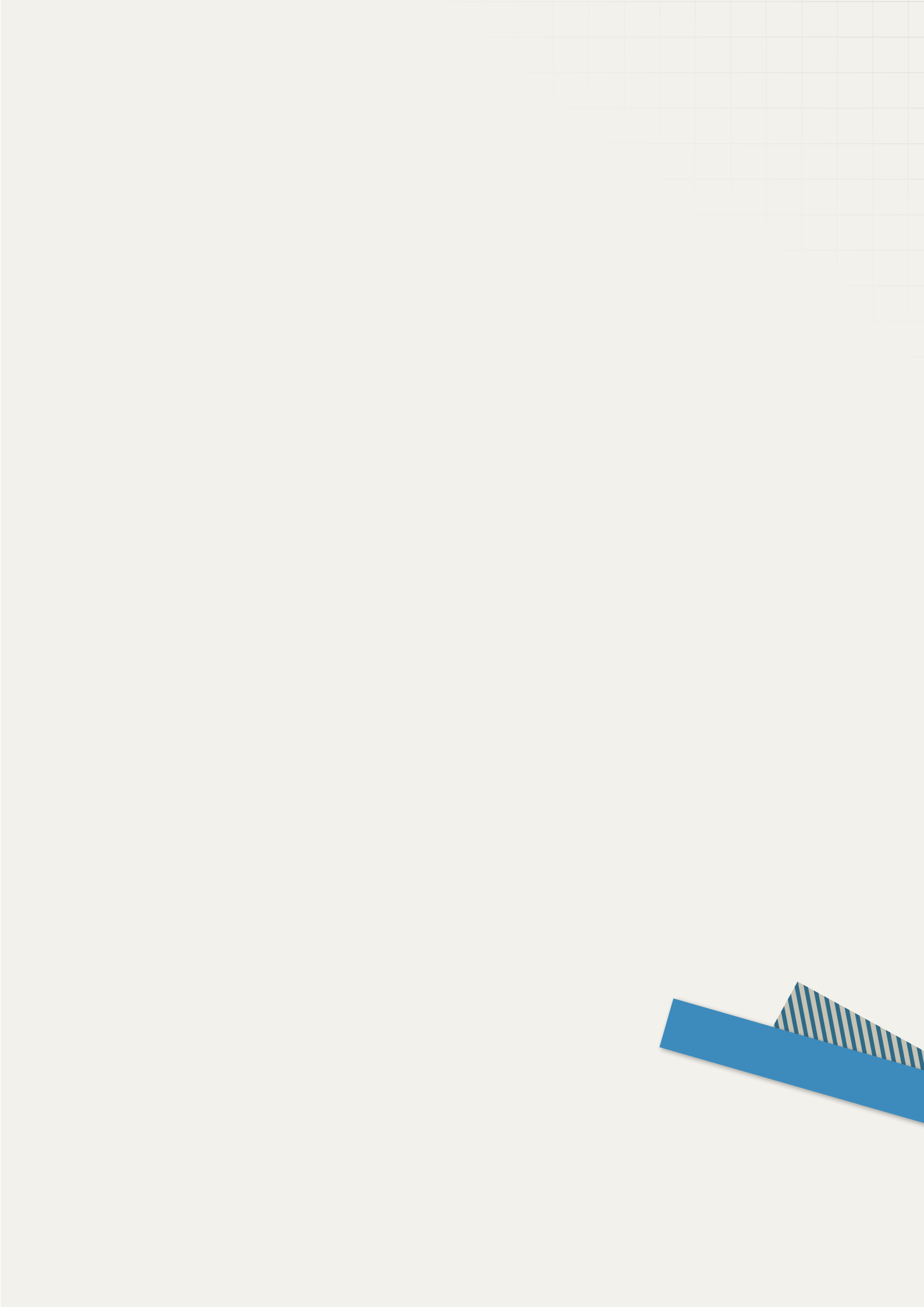
ЗАБЕЛЕШКИ

- 1 Кристина Амерхаусер и Валтер Кемп, Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан, ГИ-ТОК, март 2021 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 2 Lucia Bird, *Rethinking resilience. The role of women in community responses to organized crime*, ГИ-ТОК, мај 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/Rethinking-Resilience-The-role-of-women-in-community-responses-to-organized-crime-GITOC-Resilience-Fund.pdf>
- 3 ЈИЕ-Опс, Билтен на ризици, Издание 2, октомври-ноември 2020 г., ГИ-ТОК, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/11/SEE-Obs-Risk-Bulletin-2.pdf>; ЈИЕ-Опс, Билтен на ризици, Издание 9, септември 2021 г., ГИ-ТОК, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/10/WB-RB09-ENGLISH-WEB-30Sep2021.pdf>.
- 4 Заклучоци од дискусијата на состанокот на експертската група за истражувачки методологии за организираниот криминал и корупцијата во Западен Балкан, септември 2021 година, Загреб, Хрватска.
- 5 *Gender and Serious and Organised Crime, Stabilisation Unit Guidance Note for HMG, Stabilisation Unit*, Обединето Кралство, април 2020 година.
- 6 Канцеларија на ОН за дрога и криминал (UNODC), Мерење на организираниот криминал во Западен Балкан, 2020 година, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 7 Црногорската нарко војна се однесува на судирот меѓу клановите Кавач и Шкаљари од Црна Гора, кој започна во 2014 година поради исчезната пратка кокаин. За списокот на убиства поврзани со судирот, види *Crna Knjiga*, KRIK/Радио Слободна Европа, <https://www.crnaknjiga.rs/>.
- 8 *Gender and Serious and Organised Crime, Stabilisation Unit Guidance Note for HMG, Stabilisation Unit*, Обединето Кралство, април 2020 година; R. Haines и Т. О'Neil, Putting gender in political economy analysis: Why it matters and how to do it, Gender and Development Network, мај 2018 година, <https://gadnetwork.org/gadn-resources/2018/5/9/putting-gender-in-political-economy-analysis-why-it-matters-and-how-to-do-it>.
- 9 Види на Gender and Serious and Organised Crime, Stabilisation Unit Guidance Note for HMG, Stabilisation Unit, Обединето Кралство, април 2020 година
- 10 Референците за Косово во овој извештај се направени без да се нарушуваат ставовите за статусот и се во согласност со Резолуцијата 1244/1999 на Советот за безбедност на ОН и советодавното мислење на Меѓународниот суд на правдата за Декларацијата за независност на Косово.
- 11 Bojan Dobovšek и Boštjan Slak, Women and Children at the Centre of Preventing Organised Crime. Во H. Kury, S. Redo и E. Shea (eds.), *Women and Children as Victims and Offenders: Background, Prevention, Reintegration*. Springer, 2016, 557–573.
- 12 Заклучоци извлечени од интервјуа со претставници на граѓанското општество и фокус групи во Албанија (ноември 2020 година), Босна и Херцеговина и Северна Македонија, октомври и ноември 2021 година.
- 13 Дискусија на фокус група во Албанија, ноември 2020 година и Босна и Херцеговина, ноември 2021 година.
- 14 Интервју со истражувачки новинар во Албанија, ноември 2021 година. За повеќе информации за улогата на музиката во организираниот криминал, види Елена Крсмановиќ, *Crimen et Circenses: Serbian Turbo Folk Music and Organised Crime*. Во D. Siegel и F. Bovenkerk (уредници), *Crime and Music*. Springer, 2021, 149–167.

- 15 Интервју со Иван Ѓорѓевиќ од Етнографскиот институт во Белград, Србија, јули 2021 година.
- 16 Види на Carlo Morselli and David Décary-Héту, Crime facilitation purposes of social networking sites: A review and analysis of the 'cyberbanging' phenomenon, *Small Wars and Insurgencies*, 41, 1, 152–170, <https://doi.org/10.1080/09592318.2013.740232>.
- 17 Кристина Амерхаусер и Валтер Кемп, Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан, ГИ-ТОК, март 2021 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 18 Упатувањето на CV во овој контекст се однесува на диплома или универзитетска диплома. Искуството во боречки вештини, приватно обезбедување и ИТ се сметаат за предност во бизнисот со организиран криминал. Фокус група спроведена со млади во Мостар, Босна и Херцеговина, ноември 2021 година.
- 19 Фокус групи спроведени во Кукуш, Албанија, ноември 2020 година.
- 20 ЛИЕ-Опс, Билтен на ризици, Издание 2, октомври-ноември 2020 г., ГИ-ТОК, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/11/SEE-Obs-Risk-Bulletin-2.pdf>. Тоа го потврдува и литературата од други делови на светот, на пример, види годелото на Ana Jadrešin и Jelena Mustapić, *ŽENE KOJE ČINE KAZNENA DJELA, Life and school: journal for the theory and practice of education*, 60, 32, 129–135, <https://hrcak.srce.hr/131222>.
- 21 Меѓународна организација на трудот, За МОТ во Босна и Херцеговина, мај 2021 година, https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/bosnia-herzegovina/WCMS_471903/lang--en/index.htm.
- 22 Треба да се напомене дека родовиот јаз во платите во Албанија се базира на податоците за платите пријавени во даночната служба. Како резултат на неформалноста, платите честопати се пријавуваат како пониски од она што се, особено за повисоките нивоа, кои генерално се однесуваат на мажите. Затоа, се претпоставува дека реалниот родов јаз во платите е поголем. Види: Индекс на родово еднаквост за Република Албанија 2020 година, Министерство за здравство и социјална заштита и Институт за статистика на Република Албанија, http://www.instat.gov.al/media/6661/gender_equality_index_for_the_republic_of_albania_2020.pdf.
- 23 Меѓународна организација на трудот, Програма за достоинствено работење за 2019-2021 година. Црна Гора, 2019 година, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_mas/---program/documents/genericdocument/wcms_679155.pdf.
- 24 Mihajlovic: Gender pay gap up to 16 percent in Serbia, N1, 18 септември 2020 г., <https://rs.n1info.com/english/news/a641115-mihajlovic-gender-pay-gap-up-to-16-percent-in-serbia/>.
- 25 Интервју со жена од селото Жеје која се занимава со одгледување канабис, март 2020 година.
- 26 Фатјона Мејдини, одгледување канабис во Албанија: Процена, мај 2020 г., ГИ-ТОК (необјавен извештај).
- 27 Важно е да се препознае дека овој развој се одвива со различни стапки низ регионот и е многу побавен во руралните делови. Агенција за меѓународен развој на САД, УСАИД/Северна Македонија, Извештај од родова анализа, 1 јули 2019 г., <https://banyanglobal.com/wp-content/uploads/2019/09/USAID-North-Macedonia-Gender-Analysis-Report.pdf>.
- 28 Walter Kemp, *Crooked kaleidoscope*, ГИ-ТОК, јуни 2017 г., https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf.
- 29 *Srpkinja na čelu narko-bande: Hapšenje u Španiji, pokrenuta policijska akcija*, 28 септември 2020 г., ATV, <https://www.atvbl.com/vijesti/svijet/srpkinja-na-celu-narko-bande-hapsenje-u-spaniji-pokrenuta-policijska-akcija-28-9>.
- 30 UNODC, Мерење на организираниот криминал во Западен Балкан, 2020 година, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 31 На пример, види *Uhapšena žena: Osumnjičena za posredovanje u vršenju prostitucije*, Vijesti, 31 јули 2020 г., <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/456217/uhapsena-zena-osumnjicena-za-posredovanje-u-vrsenju-prostitucije>; *Uhapšena Podgoričanka*:

- Osumnjičena za trgovinu ljudima i posredovanje u prostituciji, *Vijesti*, 19 ноември 2020 г., <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/487629/uhapsena-podgoricanka-osumnjicena-za-trgovinu-ljudima-i-posredovanje-u-prostituciji>; *POLICIJA UHAPSILA ŽENU POD SUMNJOM DA SE BAVI POSREDOVANJEM U VRŠENJU PROSTITUCIJE*, Kraljevo, 10 септември 2020 г., <https://kraljevo.online/2020/09/crna-hronika/uhapsena-zena-makro/>; *Sud BiH potvrdio optužnicu protiv starlete Tijane Ajfon*, Radio Sarajevo, 12 декември 2020 г., <https://radiosarajevo.ba/vijesti/crna-hronika/sud-bih-potvrdio-optužnicu-protiv-starlete-tijane-ajfon/399610>.
- 32 Milica Vojinović, Belivukova supruga i tašta saslušane, braniće se sa slobode, *KRIK*, 9 декември 2021 г., <https://www.krik.rs/belivukova-supruga-i-tasta-saslusane-branice-se-sa-slobode/>. Улогата на жените во перењето пари не е ништо ново. Види и Umiješana i državljanka BiH: U mreži Roka Snežiča i novac preduzeća iz Maribora?, *N1 Slovenia*, 3 август 2021 г., <https://ba.n1info.com/regija/umijesana-i-drzavljanica-bih-u-mrezi-roka-snezica-i-novac-preduzeca-iz-maribora/>.
- 33 За состојбите се се пишува и во медиумите. На пример, види PROFESORKA IZ BEOGRADA ČLAN MEĐUNARODNE KRIMINALNE GRUPE: Otišla da vidi Višegrad, uhapšena po poternici INTERPOLA!, *Kurir*, 25 август 2020 г., <https://www.kurir.rs/crna-hronika/3520403/profesorka-iz-beograda-clan-medjunarodne-kriminalne-grupe-otisla-da-vidi-visegrad-uhapsena-po-poternici-interpol>.
- 34 Случај презентирани на состанок на УНОДЦ во Скопје, декември 2021 година. Види и *Продолжува истрагата за заплнетите 700 килограми кокаин во Шпанија*, Сител, 20 декември 2019 г., <https://sitel.com.mk/prodolzhuva-istragata-za-zaplenetite-700-kilogrami-kokain-vo-shpanija>.
- 35 Демографија и социјална статистика. Возрасни сторители на кривични дела во Босна и Херцеговина, 2020 година, Агенција за статистика на Босна и Херцеговина, 31 август 2021 година, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2021/CRI_02_2020_Y1_1_BS.pdf.
- 36 UNODC, Мерење на организираниот криминал во Западен Балкан, 2020 година, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 37 Овој заклучок се темели на прегледот на официјалната статистика што ја обезбедија националните власти. Авторите признаваат дека тоа е спротивно на наодите од извештајот на УНОДЦ за мерење на организираниот криминал во Западен Балкан од 2020 година, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 38 1,8 % од вкупниот број затвореници во Албанија се жени. Сепак, 3,5 % од сите оние кои извршиле измама биле жени. Жени и мажи во Албанија, *Instituti I Statistikave на Република Албанија*, 2021 г., <http://www.instat.gov.al/media/8713/burra-dhe-gra.pdf>; Жени и мажи во Република Србија, Биро за статистика на Република Србија, 2020 г., <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/PdfE/G20216001.pdf>.
- 39 Референците за Косово во извештајот се направени без предрасуди кон позициите за статусот и се во согласност со Резолуцијата 1244/1999 на UNSCR и советодавното мислење на Меѓународниот суд на правдата за декларацијата на независност на Косово.
- 40 За повеќе информации, види Felice Carabellese et al., The psychopathic dimension in women of mafia, *International Journal of Law and Psychiatry*, 74, 2–3, https://www.researchgate.net/publication/348680403_The_psychopathic_dimension_in_women_of_mafia Felice Carabellese et al., Women and men of mafia between traditional cultural contexts and new social roles, *Behavioral Sciences and the Law*, 39, 5, https://www.researchgate.net/publication/354023799_Women_and_men_of_mafia_between_traditional_cultural_contexts_and_new_social_roles.
- 41 Ова го потврдува и националната статистика за сторители и повредени лица.
- 42 Редок исклучок е извештајот на Lucia Bird, *Rethinking resilience. The role of women in community responses to organized crime*, ГИ-ТОК, мај 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/Rethinking-Resilience-The-role-of-women-in-community-responses-to-organized-crime-GITOC-Resilience-Fund.pdf>.

- 43 Ibid.
- 44 Резултати од онлајн анкета што ја спроведе ГИ-ТОК за добитниците на грантови од Фондот за отпорност во ноември 2021 година.
- 45 Ibid.
- 46 Интервју со претставник на граѓанското општество во Тетово, Северна Македонија, ноември 2021 година.
- 47 Спортскиот клуб е многу успешен, а неговите ученици и ученички освојуваат трофеи на национално ниво. Интервју со претставници на клубот во Албанија, ноември и декември 2021 година.
- 48 Интервју со претставник на граѓанското општество во Мостар, Босна и Херцеговина, декември 2021 година.
- 49 Фокус група спроведена со млади во Босна и Херцеговина, ноември 2021 година.
- 50 Изјава на фокус група со млади во Камза, Албанија, ноември 2020 година.
- 51 Интрвју со претставник на граѓанското општество од Северна Македонија, октомври 2021 година.
- 52 Интервју со Дарјан Вулевиќ, Центар за превенција на криминал и постпенална помош НЕОСТАРТ, декември 2021 г.
- 53 Ibid.
- 54 Жените и мажите во Република Србија, ООН-жени, 2020 г., <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/PdfE/G20216001.pdf>.
- 55 Жените и мажите во Албанија, 2021 г., Instat, <http://www.instat.gov.al/media/8713/burra-dhe-gra.pdf>;
- 56 Ivan Katavic, Milorad Milojevic, Svaka treća žena u BiH žrtva nasilja u porodici, zakoni o njihovoj zaštiti 'mrtvo slovo' на papiru, Радио Слободна Европа, 27 јануари 2021 г., <https://www.slobodnaevropa.org/a/nasilje-u-porodici-u-bih-zakoni-o-zastiti/31072664.html>.
- 57 Кристина Амерхаусер и Валтер Кемп, Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан, ГИ-ТОК, март 2021 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 58 Фокус група спроведена со млади во Мостар, Босна и Херцеговина, ноември 2021 година.
- 59 Кристина Амерхаусер и Валтер Кемп, Посилни заедно: Јакнење на отпорноста на граѓанското општество на Западен Балкан, ГИ-ТОК, март 2021 г., <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 60 Интервју со претставник на граѓанското општество од Косово, декември 2021 година.
- 61 БРАНКИЦА СТАНКОВИЌ, Србија: Борба за вистина, Срце што никогаш не умира, датумот е непознат, <http://www.ahearththatneverdies.tv/brankica-stankovic/>; Ivana Milanovic Hrasovec, An entire life in an extraordinary state, Kossev, 10 February 2019, <https://kossev.info/an-entire-life-in-an-extraordinary-state/>.
- 62 ОБСЕ, Претставникот за слобода на медиумите на ОБСЕ загрижен за притисокот врз онлајн порталот KoSsev и неговиот главен уредник во Косово, 12 април 2020 г., <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/450085>.
- 63 Интервју со претставник на граѓанското општество од Косово, декември 2021 година.
- 64 Интервју со Алекта Ламани во Албанија, декември 2021 г.

resiliencefund.globalinitiative.net

